

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291714>

УДК 342.92

Н. Ю. Кантор, канд. юрид. наук, доцент

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Кафедра історії України та правознавства

вул. І. Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна

e-mail: natali.kantor@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9533-0851

СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ЦІЛІ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЯК КЛЮЧОВІ КАТЕГОРІЇ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

У статті розкрито зміст соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві. З'ясовано, що роль суспільних цінностей, на які орієнтується (повинен орієнтуватись) суб'єкт цілепокладання норм права проявляється у наступних їх функціях: 1) цінності утворюють специфічну картину світу, свого роду культурний (цивілізаційний) світогляд епохи з урахуванням певної шкали цінностей; 2) цінності утворюють систему досвіду, що транслюється, в якому інновації і традиції перебувають у стані синтезу; 3) цінності виступають як базисна основа стилю мислення людини певної епохи, містять у собі модель мінливості категоріального способу мислення та основу для формування нових категорій. Зроблено висновок, що співвідношення між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне: 1) не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям; 2) цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики.

Ключові слова: ціль норми адміністративного права, соціальні цінності, шкала соціальних цінностей, система права, цілепокладання норм адміністративного права.

Постановка проблеми. Категорія «цінності» має важливе значення у філософії та філософії права, адже цінності відіграють важливу роль у житті людини. Вони впливають на спосіб її буття та ставлення до світу, надають сенс і цілісність духовному світу індивіда, і, врешті решт, є мірлами людяності у думках, діяльності і окремих вчинках особи [1, с. 18]. Власне тому цінності розглядаються не тільки як мірила «людяності» думок та вчинків людей, а й як мірила «людяності» права, адже суб'єкт цілепокладання, перш ніж визначитись із конкретною ціллю норми права, співвідносить її із цінностями, що існують в українському суспільстві чи суспільстві інших країн. Той факт, що цінності можуть бути як загальними для всього людства, так і мати значення лише

для конкретного соціуму, не викликає сумнівів. Більш того, у межах одного соціуму цінності у людей, що належать до різних поколінь, теж можуть суттєво відрізнятись. Звідси і виникають загально відомі протиріччя між батьками та дітьми (молодим та старим поколіннями), адже у своєму повсякденному житті вони можуть орієнтуватись на різні цінності.

О. О. Бандура звертає на цей аспект увагу та підкреслює, що в історичному контексті цінності постійно змінюються (еволюціонують). Їх, на думку вченого, не можна розглядати як незмінні (монолітні) явища у суспільстві. Основна причина змін цінностей у суспільстві, на думку О. О. Бандури, полягає в тому, що змінюються не скільки самі цінності, стільки уявлення людей про них та трактування цих цінностей у суспільній свідомості, наукових і нормативних джерелах. Зокрема, вчений констатує: «Переорієнтація світоглядних принципів на розуміння людини як кінцевої і найвищої мети цієї діяльності сприяла тому, що погляди на цінність еволюціонували від визнання її як практичної корисності, утилітарної застосовності до утвердження цінності у найвищому значенні, як своєрідної, специфічної самоцінності. І такою самоцінністю, що вивершує всю ієрархію цінностей і користується все більшим визнанням, є сама людина в єдності з соціумом» [1, с. 18].

Власне, через процес цілепокладання суб'єкт нормотворчої діяльності визначається із цілями норм адміністративного права, але робить він це з огляду на існуючі в суспільстві цінності. У зв'язку з цим, актуальним бачиться визначення соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно питання співвідношення цілей та соціальних цінностей в процесі адміністративно-правового регулювання розкривалися в працях таких вчених, як: В. Авер'янов, І. Коліушко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, Є. Курінний, О. Миколенко, Ю. Пирожкова, С. Стеценко та ін. Втім, в цих працях акцент досліджень було зміщено у бік визначення ефективності адміністративно-правового регулювання через аналіз цілей правового регулювання та результатів реалізації норм адміністративного права в реальному житті. Комплексного ж дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права в доктрині адміністративного права не проводилось.

Мета статті. Метою даної публікації є розкриття змісту соціальних цінностей та цілей норм адміністративного права як ключових категорій цілепокладання в адміністративному праві.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття особливостей співвідношення соціальних цінностей, як орієнтирів цілепокладання норм адміністративного права, та цілі, як ключового елементу в механізмі цілепокладання, необхідно звернути увагу на наступні важливі аспекти.

Наприклад, Т. В. Бутківська, С. В. Матяж і А. О. Березянська зазначають, що:

- з одного боку, цінність це властивість того чи іншого предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання (зокрема, уявлення про добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба, що мають загальносоціальне значення). Такі цінності, як правило, не піддаються сумніву, є еталоном,

ідеалом для людей, втім, можуть змінюватись за своїм змістовним наповненням [2, с. 28];

- з іншого, цінність це відношення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості [2, с. 28; 3, с. 27]. Такі цінності відображають відношення людини (групи людей) до конкретного явища реальності чи предмету матеріального світу (наприклад, срібне кільце, яке у родині передавалось вже декілька століть від бабусі до матері, від матері до дочки, тощо).

Отже, на процес формування цілей великий вплив мають культурні, цивілізаційні та інші соціальні цінності. Втім, можливий і зворотній вплив, коли ціль передбачає в ідеальному вигляді майбутню цінність, при цьому, цінність розглядається як предмети, явища, їх властивості, ідеї та спонукання, які потрібні людям для задоволення їх потреб та інтересів, що пов'язані із закономірним розвитком відносин у суспільстві.

У зв'язку з цим, виникає ще одне цікаве питання – чи може ціль бути цінністю? Наприклад, ціль, що сформульована у вигляді євроінтеграції України у Європейський Союз, сьогодні сприймається українським суспільством як цінність. Ціль може набувати ознак властивостей цінності, якщо відповідає наступній вимозі – вона (ціль) гармонізує із закономірностями суспільного розвитку, відповідає об'єктивним та необхідним потребам соціального прогресу.

В праві ціль має зв'язок не тільки із правовими цінностями, а й із соціальними цінностями. Обумовлено це тим, що власне право є соціальним феноменом, а всі зв'язані з ним прояви завжди мають соціальний характер.

При цьому ціль, як елемент цілепокладання, завжди орієнтується на соціальну шкалу цінностей. Отже, соціальні цінності не лише різні і суперечливі, а й утворюють досить складну ієрархію (шкалу): моральні заповіді, предмети та правила релігійного культу, правові цінності, політичні ідеї та цілі, економічні цінності, культурні цінності та інше.

Втім, цей аспект соціальних цінностей потребує додаткових пояснень з нашого боку. В попередніх положеннях статті цінності весь час характеризуються як «орієнтири» цілепокладання норм адміністративного права. Власне тому, вони не є обов'язковими елементами механізму цілепокладання норм права. Співвідношення між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне:

- по-перше, не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям;

- по-друге, цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики. Наприклад, чисельні зміни в статті процесуальних кодексів щодо процесуальних строків, як правило, були обумовлені банальними речами – суб'єкти юридичного процесу з об'єктивних причин не встигали ознайомитись із матеріалами справи та прийняти по ним рішення, а тому систематично порушували вимоги процесуального законодавства. Тому, якщо на момент прийняття ст. 99 КАС України (у редакції 2005 року) законодавець при визначенні строків звернення до адміністративного суду і

керувався соціальними цінностями як орієнтирами для визначення цілей норм адміністративного процесуального права [4, с. 124], то в сучасній редакції ст. 122 КАС України видно, що цілі зазначених норм права були продиктовані не соціальними цінностями (хоча не суперечать їм), а потребами практики.

Скажімо так, чим нижче рівень елементів системи права (право як регулятор суспільних відносин, галузь права, правовий інститут, норма права), тим менше залежність їх цілей від соціальних цінностей. Власне тому при характеристиці права як регулятора суспільних відносин завжди виникає потреба співвідношення його цілей із соціальними цінностями. Теж саме відбувається і на рівні галузей права, адже і законодавець, і науковці, що працюють в даній сфері правовідносин, намагаються підкреслити відповідність цілей, наприклад, адміністративного права певним соціальним цінностям. Така потреба у вимірюванні відповідності цілі тим чи іншим соціальним цінностям зникає, коли йде мова про конкретні норми адміністративного права, адже на цьому рівні достатньо визначитись лише з тим, що ціль норми права не суперечить існуючим у суспільстві цінностям.

Оскільки ціль виражає майбутній та бажаний стан об'єкта діяльності на основі усвідомленої цінності, то вона не може бути відірваною та незалежною від соціальної шкали цінностей. Втім, сама шкала цінностей у суспільстві постійно видозмінюється, що обумовлено обставинами як ідеологічного, так і матеріалістичного характеру. Зокрема, на певному етапі історичного розвитку суспільства (що відбувалося неодноразово в історії людства) виникає ситуація, коли частина діяльності, що має велике значення у світлі панівної системи цінностей, перестає приносити суспільне задоволення чи користь. Це відбувається тому, що певна частина цінностей приходить у протиріччя з імперативами реальності (вимогами сьогодення), а тому виникає потреба у нових цінностях. Отже, за формою певний вид суспільної діяльності залишається таким, що відповідає старій шкалі суспільних цінностей, а за змістом ця діяльність стає зайвою і невиправданою для суспільства. Виникає дисбаланс «форми» та «змісту», який може тривати невизначений час. Саме так у світі відбувався перехід від феодальної до капіталістичної суспільно-економічної формації, коли старі види діяльності втратили своє значення для феодального суспільства (хоча відповідали її шкалі цінностей), а нові види діяльності, хоча і не відповідали традиційній шкалі цінностей феодального суспільства, але приносили суспільне задоволення та користь. Втім, такий перехід від однієї шкали цінностей до іншої можливий лише тоді, коли є наявні у суспільстві, так звані, конкуруючі системи цінностей.

Підкреслюємо, що мова йде про «конкуруючі» шкали цінностей, які створюють реальні умови для зміни змісту та форми суспільної діяльності, а не про «альтернативні». В суспільстві існує багато альтернативних шкал цінностей, які виникають у певній соціальній групі на постійній (наприклад, мормони) чи тимчасовій основі (наприклад, хіпі) і можуть співіснувати із домінуючою у суспільстві шкалою соціальних цінностей.

Отже, нова шкала цінностей завжди формується на підставі гармонійного поєднання суспільної діяльності та її ідеальних підстав. І у момент зміни шкали цінностей відбувається суттєва зміна «життєвих можливостей» взагалі, тобто:

- відкривається новий простір для діяльності;
- створюється дійсність, якої не було раніше;
- життя набуває іншого сенсу.

Подібна ситуація відбулася в нашому суспільстві, коли відбувся перехід від тоталітарного політичного режиму (до 1991 року) до демократичного (після 1991 року і до сьогодні), від державоцентристської правової ідеології до людиноцентристської тощо. Всі три «життєві можливості» у 1991 року у нашому суспільстві набули свого реального прояву.

Завершуючи аналіз соціальних цінностей як орієнтирів цілепокладання норм права (в тому числі норм адміністративного права), хочемо наголосити. Зміст соціальних цінностей має бути засвоєний людиною, стати внутрішньою сутністю його розуміння світу, його вчинків та діяльності. Роль суспільних цінностей, на які орієнтується (повинен орієнтуватись) суб'єкт цілепокладання норм права проявляється у наступних їх функціях:

- цінності утворюють специфічну картину світу, свого роду культурний (цивілізаційний) світогляд епохи з урахуванням певної шкали цінностей;
- цінності утворюють систему досвіду, що транслюється, в якому інновації і традиції перебувають у стані синтезу;
- цінності виступають як базисна основа стилю мислення людини певної епохи, містять у собі модель мінливості категоріального способу мислення та основу для формування нових категорій.

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступний висновок. Оскільки ціль виражає майбутній та бажаний стан об'єкта діяльності на основі усвідомленої цінності, то вона не може бути відірваною та незалежною від соціальної шкали цінностей. Втім, коли мова йде про цілі і цінності в праві, то виникають специфічні зв'язки між соціальними цінностями та ціллю права в цілому чи цілями його елементів (галузі права, правові інститути, норми права). Чим нижче рівень елементів системи права (право як регулятор суспільних відносин, галузь права, правовий інститут, норма права), тим менше залежність їх цілей від соціальних цінностей. Власне тому при характеристиці права як регулятора суспільних відносин завжди виникає потреба співвідношення його цілей із соціальними цінностями. Теж саме відбувається і на рівні галузей права, адже і законодавець, і науковці, що працюють в даній сфері правовідносин, намагаються підкреслити відповідність цілей, наприклад, адміністративного права певним соціальним цінностям. Співвідношення ж між соціальною цінністю та ціллю, як елементом цілепокладання норми адміністративного права, наступне:

- по-перше, не кожна ціль норми права є обов'язковим відображенням якоїсь конкретної соціальної цінності, вона лише не повинна суперечити існуючим у суспільстві соціальним цінностям;
- по-друге, цілі великої кількості норм права формуються не на підставі соціальних цінностей, а на підставі потреб практики.

Список використаної літератури

1. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2003. 360 с.

2. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці. Соціологія. 2013. Випуск 213. Том 225. С. 27-30. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf
3. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської; АПН України. К., 1997. С. 27-31.
4. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / За заг. ред. С. В. Петкова. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 384 с.

References

1. Bandura O. O. (2003). Yednist' tsinnostey ta istyny u pravi : dys. ... dokt. yuryd nauk: spets. 12.00.12. Kyiviv's'kyu natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. 360 s. [in Ukrainian].
2. Matyazh S. V., Berezyans'ka A. O. (2013). Klyasyfikatsiya tsinnostey ta tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti. *Naukovi pratsi. Sotsiologiya*. Vypusk 213. Tom 225. S. 27-30. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf [in Ukrainian].
3. Butkiv's'ka T. V. (1997). Problema tsinnostey u sotsializatsiyi osobystosti. Tsinnosti osvity i vykhovannya : nauk.-metod. zb. Za zah. red. O. V. Sukhomlyns'koyi; APN Ukrayiny. K., S. 27-31 [in Ukrainian].
4. Naukovo-praktychnyy komentar Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny (2016) / Za zah. red. S. V. Pyetkova. K.: «Tsentr uchbovoyi literatury». 384 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.11.2023 р.

N. Yu. Kantor, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt's'k
the Department of History of Ukraine and Jurisprudence
St. I. Franka, 24, Drohobych, 82100, Ukraine
e-mail: natali.kantor@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9533-0851

SOCIAL VALUES AND GOALS OF ADMINISTRATIVE LAW NORMS AS KEY CATEGORIES OF OBJECTIVES IN ADMINISTRATIVE LAW

Summary

The article reveals the content of social values and goals of administrative law norms as key categories of goal setting in administrative law. It has been found that the role of social values, on which the subject of goal-setting of legal norms is oriented (should be oriented), is manifested in the following functions: 1) values form a specific picture of the world, a kind of cultural (civilizational) worldview of the era, taking into account a certain scale of values; 2) values form a system of transmitted experience, in which innovations and traditions are in a state of synthesis; 3) values act as the basic basis of the thinking style of a person of a certain era, they contain a model of the variability of a categorical way of thinking and a basis for the formation of new categories. It is proven that since the goal expresses the future and desired state of the object of activity based on the perceived value, it cannot be detached and independent from the social scale of values. However, when it comes to goals and values in law, there are specific connections between social values and the goal of law as a whole or the goals of its elements (branches of law, legal institutions, legal norms). The lower the level of elements of the legal system (law as a regulator of social relations, branch of law, legal institution, legal norm), the less the dependence of their goals on social values. That is precisely why, when

characterizing law as a regulator of social relations, there is always a need to correlate its goals with social values. The same thing happens at the level of branches of law, because both legislators and scientists working in this field of legal relations try to emphasize the conformity of the goals of, for example, administrative law with certain social values. It was concluded that the relationship between the social value and the goal, as an element of goal-setting of the rule of administrative law, is as follows: 1) not every goal of the rule of law is a mandatory reflection of some specific social value, it just must not contradict the existing social values in society; 2) the goals of a large number of legal norms are formed not on the basis of social values, but on the basis of the needs of practice.

Keywords: the goal of the norms of administrative law, social values, the scale of social values, the legal system, the goal-setting of norms of administrative law.